

**O'ZBEKISTONDA PARLAMENT MUXBIRLARI KORPUSINI
SHAKLLANTIRISH VA ULARNI IXTISOSLASHTIRISH MUAMMOLARI**

Muxiddinova Aziza Fazliyevna

*Samarqand davlat chet tillar instituti Sharq tillar fakulteti
"Xalqaro jurnalistika" yo'nalishi 3-bosqich 2408-guruh talabasi*

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda parlament muxbirlari korpusini shakllantirish va ularni ixtisoslashtirish muammolari nazariy jihatdan tahlil qilingan holda u yangilik tayinlov tizimi, rasmiy manbalarga bog'liqlik, jurnalistik kasbiy identifikatsiya va ekspertiza nazariyalariga tayanadi. Natijada parlament muxbirining kompetensiyalar modeli, korpusni shakllantirishning olti bosqichi va ixtisoslashtirishdagi beshta asosiy muammo aniqlandi.

Kalit so'zlar: *parlament muxbiri, ixtisoslashtirish, jurnalistik kadrlar, kasbiy kompetensiya, tayinlov tizimi, jurnalistik ekspertiza.*

Abstract. The article theoretically analyzes the problems of forming a corps of parliamentary correspondents in Uzbekistan and of their specialization. A competence model of a parliamentary correspondent, six stages of forming the corps and five main problems of specialization were identified.

Keywords: *parliamentary correspondent, specialization, journalistic personnel, professional competence, news beat system, journalistic expertise.*

Parlament jurnalistikasining sifati eng avval uni yozayotgan odamlarga bog'liq. Qonun chiqarish jarayonini tushunadigan, deputatlar va ekspertlar bilan ishlay oladigan, murakkab hujjatni sodda tilga o'gira biladigan muxbirsiz eng zamonaviy texnologiya ham yaxshi natija bermaydi. O'zbekistonda parlament faoliyatini yoritish bilan shug'ullanuvchi jurnalistlar soni va ularning tayyorgarlik darajasi hali tizimli o'rganilmagan, shu bois bu soha muammolarini ilmiy tahlil qilish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Tuchman yangilik tashkilotlari voqealarni qamrab olish uchun muxbirlarni muayyan sohalarga birlashtirishini, ya'ni yangilik to'ri deb atalgan tizimni yaratishini ko'rsatgan⁹. Bu to'rga tushmagan voqea yangilikka aylanmaydi. Parlament muxbiri tahririyat uchun aynan shunday to'ring bir bo'g'ini bo'lib, kuzatuvdan chetda qolgan qonunlar va qarorlar jamoatchilik e'tiboriga tushmasligi mumkin. Shu sababli muxbirlar korpusining tarkibi va sifati yoritiladigan mavzular doirasini belgilaydi. Fishman muxbirlarning ish tartibini o'rganib, ularning ko'p qismi byurokratik jarayonlar va rasmiy manbalarning kundalik ish tartibiga tayanishini aniqlagan¹⁰. Sigal ham yangilik tayyorlashda rasmiy manbalar yetakchi o'rin tutishini ko'rsatgan¹¹. Parlament muxbiri uchun bu ikki

⁹Gaye Tuchman, *Making News: A Study in the Construction of Reality*, New York: Free Press, 1978.

¹⁰Mark Fishman, *Manufacturing the News*, Austin: University of Texas Press, 1980.

¹¹Leon V. Sigal, *Reporters and Officials: The Organization and Politics of Newsmaking*, Lexington, MA: D. C. Heath, 1973.

tomonlama holat. Rasmiy axborotga yaqinlik muntazam va ishonchli yoritishga imkon beradi, lekin shu bilan birga muxbir rasmiy talqinga bog'lanib qolish xavfiga duch keladi.

Deuze jurnalistlarning kasbiy mafkurasi xizmat qilish, xolislik, mustaqillik, tezkorlik va axloq qadriyatlaridan tarkib topishini tahlil qilgan¹². Parlament muxbiri uchun bu qadriyatlarning o'zaro muvozanati alohida ahamiyatga ega, zero u hokimiyat organi bilan yaqin ishlaydi va shu bilan birga mustaqilligini saqlashi lozim. Hallin va Mancini esa ommaviy axborot tizimlarini tahlil qilganda jurnalistik kasbning rivojlanish darajasini, ya'ni professionalizatsiyani asosiy o'lchovlardan biri sifatida ko'rsatgan¹³. Shu mezon korpusni baholashda ham asos bo'ladi. Shunga qaramay, O'zbekistonda parlament muxbirlari korpusini shakllantirish va ixtisoslashtirish masalasi alohida tadqiq qilinmagan. Shuni ochiq aytish kerak, bu maqola uchun parlament muxbirlari o'rtasida so'rov yoki intervyu o'tkazilmadi va ularning soni, yosh tarkibi yoki ta'lim darajasi bo'yicha statistika keltirilmaydi. Milliy sharoitga oid fikrlar nazariy qarashlarni mahalliy huquqiy muhit bilan solishtirish natijasida shakllangan farazlardir va alohida empirik tadqiqot bilan tasdiqlanishi lozim.

Nazariy qarashlarga tayanib, parlament muxbiri uchun beshta asosiy kompetensiyani ajratdik. Birinchisi qonunchilik jarayonini bilish. Muxbir qonun loyihasi qanday tayyorlanishi, qaysi o'qishdan o'tishi, qo'mita va palatalarda qanday ko'rib chiqilishini tushunishi kerak. Ikkinchisi huquqiy savodxonlik. Qonun matnini o'qib, uning asosiy o'zgarishlarini ajrata olish muxbirni oddiy xabar yetkazuvchidan tahlilchiga aylantiradi. Uchinchisi ma'lumot bilan ishlash, ya'ni ovoz berish natijasi, byudjet va statistikani tahlil qilish. To'rtinchisi muloqot va manba bilan ishlash ko'nikmasi. Beshinchisi kasbiy axloq, ya'ni xolislik va manfaatlar to'qnashuvini boshqarish.

Reich jurnalistlar ko'pincha o'zi yoritadigan sohaning to'liq mutaxassisi bo'lmasa ham, shu soha mutaxassislari bilan ma'noli muloqot qila oladigan tajriba, ya'ni o'zaro ta'sir ekspertizasini egallashini ta'kidlagan¹⁴. Parlament muxbiri uchun bu xulosa muhim. Uning vazifasi har bir huquqiy sohaning mutaxassisi bo'lishdan iborat bo'lmay, deputat, huquqshunos va iqtisodchi bilan savollarni to'g'ri qo'yib, ularning javobini tushunib, o'quvchiga yetkaza olishdan iborat. Korpusni shakllantirish uchun olti bosqichli model taklif qilamiz. Birinchi bosqich tanlov, bunda tahririyat va ta'lim muassasasi mavzuga qiziqishi va tahliliy qobiliyati bor jurnalistlarni aniqlaydi. Ikkinchi bosqich dastlabki tayyorlash, bunda qonunchilik jarayoni va huquqiy asoslar bo'yicha qisqa kurs o'tkaziladi. Uchinchi bosqich amaliyot, bunda yangi muxbir tajribali hamkasbi bilan birga majlislarni yoritadi. To'rtinchi bosqich akkreditatsiya va hamkorlik, bunda muxbir parlament matbuot xizmati bilan ish tartibini kelishadi. Beshinchi bosqich ixtisoslashuv, bunda muxbir muayyan sohani, masalan

¹²Mark Deuze, "What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered," *Journalism* 6, no. 4, 2005.

¹³Daniel C. Hallin and Paolo Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

¹⁴Zvi Reich, "Journalism as Bipolar Interactional Expertise," *Communication Theory* 22, no. 4, 2012.

byudjet, ta'lim yoki ijtimoiy himoya masalalarini chuqur o'rganadi. Oltinchi bosqich baholash va rivojlantirish, bunda ish sifati muntazam ko'rib chiqiladi va malaka oshirish tashkil etiladi.

Ixtisoslashtirish jarayonida beshta asosiy muammo bo'lishi mumkin. Birinchisi tayyorlov tizimidagi bo'shliq, ya'ni jurnalistika ta'limida parlament yoritishiga oid maxsus kurslarning kamligi. Bunga universitet va tahririyat hamkorligida parlament jurnalistikasi moduli joriy etish orqali javob berish mumkin. Ikkinchisi tahririylarning cheklangan resursi, ya'ni bitta muxbir ko'p mavzu yozishga majbur bo'lib, chuqurlashishga vaqti qolmasligi. Bu yerda mavzularni ajratish va ish yukini muvozanatlash yordam beradi.

Uchinchi rasmiy manbalarga bog'liqlik. Tuchman, Fishman va Sigal tadqiqotlari muxbir va rasmiy manba o'rtasidagi bog'lanish yangilik tayyorlash jarayonida tabiiy holat ekanini ko'rsatadi. Bu bog'lanishning o'zi yomon bo'lmaydi, u axborot oqimini barqaror qiladi. Xavf bog'lanish bir tomonlama bo'lib qolganda paydo bo'ladi, ya'ni muxbir manbadan faqat oladi va unga savol bermaydi. Shu sababli muxbir manbalar doirasini kengaytirishi va mustaqil ekspertlar bilan ishlashi kerak.

To'rtinchi kadrlar almashinuvi, ya'ni tajribali muxbir boshqa sohaga o'tsa, to'plangan bilim yo'qoladi. Buning oldini olish uchun mentorlik tizimini yo'lga qo'yish va bilimni jamoada saqlash zarur. Beshinchi kasbiy rag'bat va mehnat sharoitining yetarli bo'lmashligi, bu parlament sohasida uzoq muddat ishlashni qiyinlashtiradi. Malaka oshirish va munosib rag'batlantirish bu muammoni yengillashtirishi mumkin.

O'zbekiston qonunchiligida ommaviy axborot vositalarining erkinligi va so'z erkinligi tamoyili mustahkamlangan¹⁵. Bu parlament muxbirlari mustaqil kasbiy faoliyat yuritishi uchun huquqiy zamin yaratadi. Shu bilan birga qonuniy zamin yolg'iz o'zi malakali muxbirlar korpusini hosil qilmaydi, buning uchun ta'lim, tahririyat siyosati va muassasalar hamkorligi kerak. Oliy Majlis ikki palatadan, ya'ni Qonunchilik palatasi va Senatdan iborat bo'lgani sababli muxbirlar ikkala palata faoliyatini yoritishda ixtisoslashishi mumkin, masalan biri qonun ijodkorligiga, ikkinchisi hududiy va ma'muriy masalalarga e'tibor qaratishi mumkin. Bu fikr ham amaliy sinovni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, parlament muxbirlari korpusi parlament jurnalistikasining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Kovach va Rosenstiel jurnalistikaning birinchi sadoqati fuqarolarga ekanini va uning asosiy intizomi tekshiruv ekanini ta'kidlagan¹⁶. Shu tamoyil muxbir tayyorlash tizimining ham asosi bo'lishi kerak. Ya'ni muxbir tayyorlashdan maqsad fuqaro manfaatini himoya qiluvchi tekshiruvchi jurnalistni tarbiyalashdir, rasmiy bayonotlarni shunchaki yetkazuvchi bo'lib qolish esa maqsad hisoblanmaydi. Taklif etilgan model ta'lim muassasalari, tahririylar va parlament matbuot xizmatining hamkorligini talab qiladi. Ta'lim muassasasi nazariy asos beradi, tahririyat amaliy ko'nikma shakllantiradi,

¹⁵O'zbekiston Respublikasining 2007 yil 15 yanvardagi O'RQ 78 son "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni, yangi tahrir.

¹⁶Bill Kovach and Tom Rosenstiel, *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*, New York: Crown Publishers, 2001.

matbuot xizmati esa axborotga ochiq va teng kirishni ta'minlaydi. Jurnalistika ta'limida parlament yoritishiga oid modul joriy etish, tahririyatlarda mentorlik tizimini yo'lga qo'yish va muxbirlarning mustaqil ekspertlar bilan ishlashini rag'batlantirish tavsiya etiladi. Kelgusi tadqiqotlarda parlament muxbirlari o'rtasida so'rov o'tkazib, ularning tayyorgarlik darajasi va ehtiyojini aniqlash, tahririyat rahbarlari bilan suhbat orqali resurs muammolarini o'rganish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2007 yil 15 yanvardagi O'RQ 78 son "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni, yangi tahrir.
2. Deuze M. What Is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered // Journalism. 2005. Vol. 6, No. 4.
3. Fishman M. Manufacturing the News. Austin: University of Texas Press, 1980.
4. Hallin D. C., Mancini P. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
5. Kovach B., Rosenstiel T. The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect. New York: Crown Publishers, 2001.
6. Reich Z. Journalism as Bipolar Interactional Expertise // Communication Theory. 2012. Vol. 22, No. 4.
7. Sigal L. V. Reporters and Officials: The Organization and Politics of Newsmaking. Lexington, MA: D. C. Heath, 1973.
8. Tuchman G. Making News: A Study in the Construction of Reality. New York: Free Press, 1978.